

3. Péče o odsouzené

3.1 Zdravotní péče v podmínkách věznice

Mezi práva, která zůstávají odsouzenému i při výkonu trestu zachována, patří právo na ochranu zdraví, jak vyplývá zejména ze zák. č. 20/1966 Sb., o zdraví lidu. Odsouzený je ve výkonu trestu řádně pojištěn, neboť podle zák. č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, je pojištěncem, za kterého pojistné za zdravotní pojištění uhrazuje zdravotním pojišťovnám stát. Při poskytování zdravotní péče se ovšem musí přihlížet k omezením vyplývajícím z účelu trestu. Odsouzený s těžkým zdravotním postižením má přitom právo na zajištění přiměřených podmínek pro důstojný výkon trestu.

Jedním z omezení ve výkonu trestu je odnětí práva svobodné volby lékaře a zdravotnického zařízení pro poskytování zdravotní péče. Součástí všech věznic jsou zdravotnická zařízení Vězeňské služby ČR, v nichž lékaři a další zdravotní personál poskytují potřebnou běžnou zdravotní péči. Lékaři jsou zpravidla zaměstnanci věznice, ale někteří ambulantní specialisté docházejí do věznice externě. Vězeňská služba má i další zdravotnická zařízení. V rámci vazebních věznic Praha – Pankrác a Brno jsou zřízeny nemocnice, které jsou prostřednictvím vlastních specialistů nebo s přizváním externích odborníků schopny poskytovat i značně specializovanou a náročnou pomoc odsouzeným. Převoz do vězeňské nemocnice nařizuje lékař Vězeňské služby a věznice jej v případě potřeby zajistí i neodkladně.

Specifickou lékařskou péči představuje i ošetřování zubů. V české společnosti je všeobecně horší vlastní péče osob o svůj chrup a u odsouzených se to projevuje ještě víc. V důsledku toho má mnoho odsouzených, zejména ti, kteří jsou ve výkonu trestu dlouhodobě nebo opakovaně, chrup ve špatném stavu a neúplný. Věznice zajišťují preventivní prohlídku chrupu při nástupu nebo přemístění odsouzeného a další preventivní lékařské prohlídky, které hradí zdravotní pojišťovny, zajišťují zpravidla na základě žádosti odsouzeného. Vězeňská služba je

schopna zajistit i rozsáhlé protetické práce a úpravy chrupu. Jedná se však zpravidla o hrazenou péči. Provádí se na žádost odsouzených v případech, kdy odsouzený má vykonat ještě dostatečně dlouhý trest, aby bylo možno v této době údržbu a úpravu v chrupu v potřebném rozsahu dokončit. Jinak je zpravidla odsouzený, pokud nejde o akutní stav, odkázán na péči o chrup po výstupu z výkonu trestu. Problémem v péči o chrup je ovšem pro řadu odsouzených povinnost hradit poskytovanou lékařskou péči, což vede často k dalšímu zhoršování stavu chrupu u některých odsouzených.

Pokud zdravotní stav odsouzeného vyžaduje poskytnutí neodkladné zdravotní péče a tuto péči nelze ve věznici zajistit, zajišťuje věznice potřebnou péči v externích zdravotnických zařízeních. Jde nejen o případ, kdy nelze ve věznici poskytnout potřebnou specializovanou pomoc, ale také o situaci, kdy dojde k náhlému zhoršení zdravotního stavu mimo pracovní dobu zdravotnického zařízení věznice. V takovém případě přivolá orgán Vězeňské služby lékaře rychlé záchranné služby nebo zdravotnické záchranné služby nejbližšího zdravotnického zařízení. V pracovní době zdravotnického zařízení věznice ovšem zajistí zaměstnanci věznice především pomoc lékaře tohoto zařízení a teprve podle jeho pokynů se případně přivolá lékař rychlé záchranné služby nebo se odsouzený eskortuje do nejbližšího zdravotnického zařízení. Pokud je odsouzený schopen eskorty do vězeňské nemocnice a není nebezpečí z prodlení, přemístí se ovšem do vězeňské nemocnice.

V případě, že lékař Vězeňské služby nebo lékař rychlé záchranné služby nařídí převoz k ambulantnímu ošetření nebo k hospitalizaci v nejbližším zdravotnickém zařízení mimo věznici nebo do některého nemocničního zařízení Vězeňské služby, jsou pokyny lékaře k provedení tohoto postupu pro orgány věznice závazné a musí být splněny neodkladně.

Nemocný odsouzený, jehož zdravotní stav nevyžaduje hospitalizaci ve vězeňské nemocnici nebo jiném zdravotnickém zařízení, může být v případě potřeby umístěn v lůžkové části ošetrovny zdravotnického zařízení věznice (pokud je zřízena). Tam je mu poskytována potřebná zdravotní péče. Nemocnému odsouzenému lze též rozhodnutím lékaře povolit celodenní ležení na lůžku a případně zajistit donášku stravy. Stanovený léčebný režim je ovšem odsouzený povinen dodržovat.

Vězeňská služba se plně věnuje i zdravým odsouzeným. Za tím účelem zajišťuje zejména preventivní vstupní lékařské prohlídky, periodic-

ké prohlídky, mimořádné prohlídky a výstupní lékařské prohlídky odsouzených ve výkonu trestu. Tyto prohlídky musí být prováděny mimo doslech zaměstnanců Vězeňské služby, a pokud lékař nestanoví jinak, i mimo jejich dohled. To se ovšem netýká ostatního personálu zdravotnického zařízení věznice. Vzhledem k tomu, že toto opatření je vyvoláno potřebou zachování lékařského tajemství, má být dodržováno i ve zdravotnických zařízeních mimo věznici.

V současné době se ovšem projevují v zajištění zdravotní péče důsledky napjaté situace ve financování veřejných rozpočtů, které dopadají i na Vězeňskou službu. Již v r. 2010 upozorňoval úřad veřejného ochránce práv (ombudsmana), že Vězeňská služba nezvládá včas provádět vstupní zdravotní prohlídky odsouzených (tj. ihned při nástupu), což může mít v budoucnu za následek rozšíření závažných infekčních onemocnění ve věznicích (zmiňována byla tuberkulóza a hepatitida). Počátkem roku 2011 neměla také řada věznic svého kmenového lékaře, což k udržení úrovně zdravotní péče ve věznicích nepřispívá.

V souvislosti se změnami ve veřejném zdravotním pojištění, které již proběhly a další se připravují, je odsouzený povinen při lékařských prohlídkách platit regulační poplatek (včetně případného poplatku za pohotovostní lékařskou službu). Odsouzený je rovněž povinen uhrazovat regulační poplatek za předpis léků. Potřebné léky ovšem věznice předepíše a lékařské ošetření zajistí i v případě, že odsouzený nemá k dispozici potřebné prostředky k úhradě regulačních poplatků. V takovém případě ovšem lékař předepíše odsouzenému jen nezbytně nutné léky a léky s minimálním doplatkem. Odsouzený je také povinen hradit za pobyt v nemocnici stanovený denní poplatek a to i v nemocnici Vězeňské služby. Po dobu pobytu v nemocnici však neplatí odsouzený náklady výkonu trestu. Pokud věznice poskytuje odsouzenému, který nemá vlastní prostředky, lékařské služby a léky, uhradí za odsouzeného regulační poplatky a doplatky za léky. Odsouzený podepisuje v takovém případě uznání dluhu. Věznice je oprávněna dluh srazit z později získaných prostředků odsouzeného nebo jej případně vymáhat (viz odd. 2.8). Dluh splatný na základě pravomocného rozhodnutí nebo odsouzeným uznáný dluh (viz odd. 6.2) se promlčuje v době deseti let. Může být také odsouzenému po ukončení výkonu trestu prominut (viz odd. 3.6). Protože však trvá humánní zájem na lékařské péči o odsouzené, je povoleno zasílat odsouzenému do výkonu trestu peníze určené

pro zajištění regulačních poplatků a doplatků na léky. Tyto prostředky, ať jsou zasílány hotovostně nebo bankovním převodem a jsou označeny (např. kódem Z nebo jiným obdobným sdělením), se přímo převedenou na zvláštní podúčet, který vede věznice pro odsouzeného, a lze je čerpat jen k uvedeným účelům (viz též odd. 2.8). Zdravotní péči poskytovanou odsouzenému, který není v ČR zdravotně pojištěn, hradí a zajistí ovšem zcela Vězeňská služba.

Věznice umožní odsouzenému na příkaz lékaře užívání vlastních zdravotnických pomůcek. Samozřejmě je to např. u brýlí či voperovaných stimulatorů apod. Jiné zdravotnické pomůcky ovšem podléhají běžné kontrole, zda neobsahují součásti, které nesmí mít odsouzený ve výkonu trestu u sebe. Z pochopitelných důvodů se však neumožňuje zasílání vlastních léků do výkonu trestu. Není to dovoleno ani v případě, kdy se jedná o léky originálně zabalené a zasílané lékárnou. Odsouzenému, který má potřebné prostředky k dispozici, zajistí věznice vždy potřebné léky. Jinak ovšem zajišťuje léky v minimálním potřebném rozsahu. Vždy přitom dbá, aby zdraví odsouzeného nebylo nedostatkem lékařské péče nebo neposkytnutím potřebných léků poškozeno.

I když zdravotní péče je ve výkonu trestu zajišťována v souladu se zák. č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, je třeba říci, že Vězeňská služba ČR se potýká s řadou problémů při zajištění zdravotní péče, souvisí to i se střídáním zdravotnického personálu, jeho finančním podhodnocením oproti civilním zdravotnickým zařízením a problémy Vězeňské služby s materiálním zajištěním zdravotní péče, které vyplývají z rozpočtových problémů veřejné sféry. Přesto však je zajištění zdravotní péče v rozsahu uvedeném v zákoně o péči o zdraví lidu povinností Vězeňské služby, která se nemůže této povinnosti zprostit s odkazem na jiné své problémy. Odsouzený však může péči o své zdraví napomoci zejména tím, že si v souladu s poučením ve výzvě k nástupu trestu vezme s sebou při nástupu do věznice lékařské zprávy a jinou dokumentaci o svém zdravotním stavu a předá ji při nástupní zdravotní prohlídce ošetřujícímu lékaři. Je proto vhodné mít tuto dokumentaci případně v kopii.

Se zdravotní péčí souvisí také sledování stavu odsouzeného, který odmítá stravu. O tom musí být neprodleně vyrozuměn lékař, který je povinen zdravotní stav odsouzeného soustavně kontrolovat a rozhodovat o způsobu dohledu nad jeho zdravotním stavem. V tomto případě

musí být také neprodleně informován státní zástupce, který vykonává dozor nad výkonem trestu (viz odd. 2.11).

V souladu s pokračující snahou o omezení kouření ve společnosti a zvažováním ochrany kuřáků před tzv. pasivním kouřením se odsouzený nekuřák na vlastní žádost umístí vždy odděleně od odsouzených kuřáků (§ 23 odst. 6 ŘVTOS). Tuto zásadu je nutno dodržovat bez ohledu na to, že ve výkonu trestu je povoleno kouřit jen ve vyhrazených prostorech a ve vymezené době. Nelze ji vykládat tak, že postačí umístění odsouzeného do ložnice (cely), kde je zakázáno kouřit. Rovněž, pokud je odsouzený přechodně umístěn v jiné věznici, např. při eskortě k soudnímu řízení, musí být i v této věznici na vlastní žádost ubytován odděleně od kuřáků. K problematice kouření ve výkonu trestu viz podrobněji odd. 5.1.

Vězeňská služba vede o každém odsouzeném přehled údajů o výsledcích zdravotních prohlídek. Běžně v souladu se zák. č. 20/1966 Sb., o zdraví lidu, umožní věznice odsouzenému seznámení s výsledky zdravotních prohlídek a případně mu na jeho žádost a náklad pořídí potřebné kopie informací o zdravotním stavu odsouzeného. Je však třeba upozornit, že věznice nemá tuto povinnost, neboť ZVS v § 23a odst. 2 písm. b) uvádí, že Vězeňská služba nemá povinnost informovat osobu, již se údaje týkají (tj. odsouzeného), o obsahu své evidence. I když zřejmě zde má ZVS jako speciální zákon přednost před obecnou právní úpravou v zákoně o zdraví lidu, v praxi ve výkonu trestu odnětí svobody nedochází v této oblasti k problémům.

3.2 Zajišťování sociální pomoci odsouzeným

Vězeňská služba zajišťuje sociální péči a pomoc odsouzeným v této oblasti. Jedná se zejména o pomoc při udržování sociálních kontaktů, vyřizování různých záležitostí odsouzených ve vztahu ke státním orgánům apod. V rámci věznice jsou systemizována pracovní místa sociálních pracovníků, kteří tyto úkoly zajišťují. Jedná se o pracovníky (pracovnice) s patřičnou odbornou přípravou a vzděláním, kteří poskytují pomoc v oblasti sociální péče kvalifikovaně.

U sociálních pracovníků může odsouzený získat radu pro další postup při řešení svých sociálních i jiných problémů. Lze u nich např. získat potřebné právní předpisy, které odsouzený potřebuje pro řešení

svých problémů, a také potřebný výklad těchto předpisů a radu při jejich aplikaci. Sociální pracovníci mají nebo opatří odsouzenému potřebné adresy státních a jiných orgánů, kterým odsouzený chce adresovat svá podání. Pro obvyklé případy disponují také vzory potřebných podání. V potřebných případech mohou pomoci odsouzenému při vyřizování jeho záležitostí také tím, že sami věc s příslušným orgánem projednají, neboť na rozdíl od odsouzeného mají možnost telefonického, faxového nebo e-mailového spojení s potřebnými orgány (odsouzený má také možnost v odůvodněných případech obdržet souhlas k povolení na telefonický rozhovor s těmito orgány – viz odd. 2.4 – avšak sociální pracovník vyřídí jeho záležitost spolehlivěji a zpravidla také rychleji).

V oblasti zdravotní péče zajistí sociální pracovník odsouzeným, kteří nebyli před nástupem do výkonu trestu zdravotně pojištěni, ztratili průkaz pojištěnce a nebo jim skončila její platnost, po kontaktu s příslušnou zdravotní pojišťovnou, vystavení nového průkazu pojištěnce.

V oblasti sociálního zabezpečení pomáhají sociální pracovníci odsouzeným sepisovat žádosti o přiznání starobního důchodu, pokud jim nárok na jeho přiznání vznikl ve výkonu trestu, a případně vyřizují získání potřebných podkladů, aby ČSSZ (Česká správa sociálního zabezpečení) mohla o nároku odsouzeného včas a řádně rozhodnout. Poskytují také pomoc při řízení o invaliditě odsouzeného a o změnách při jeho zařazení do různého stupně invalidity. V souvislosti s rozhodnutími, která od ČSSZ odsouzený obdržel, mu poskytují jejich výklad a pomáhají při podání případného odvolání.

V trestních věcech pomáhají sociální pracovníci odsouzeným při sepisování podání soudům, např. žádost o podmíněné propuštění či přerážení do věznice jiného typu, žádost o trvalé přemístění do jiné věznice. Pokud odsouzený hodlá podat opravný prostředek proti rozhodnutí soudu (stížnost proti usnesení soudu nebo odvolání proti rozsudku soudu), mohou mu také sociální pracovníci pomoci. V těchto případech však obvykle doporučují využít pomoci advokáta. Sociální pracovníci jsou schopni předběžně posoudit nutnost kvalifikované právní pomoci advokátem a poskytnout pomoc při zajištění bezplatné právní pomoci.

Nezastupitelná je i úloha sociálních pracovníků při zajišťování podmínek pro odsouzené, kteří končí výkon trestu. Zatímco při podmíněném propuštění z výkonu trestu si zpravidla potřebné podmínky, zejména pokud se týká ubytování či zaměstnání, zajišťuje odsouzený sám

(viz blíže odd. 4.4), neboť je v jeho zájmu prokázat soudu, že jsou v jeho případě splněny podmínky pro jeho další řádný život, pak při propuštění po vykonání trestu odnětí svobody (tzv. pevný výstup) poskytují pomoc v této oblasti především sociální pracovníci věznice. Jde zejména o pomoc při zajištění ubytování odsouzenému, který nemá takové rodinné zázemí, aby si mohl ubytování zajistit od prvního dne propuštění. Sociální pracovníci v této oblasti úzce spolupracují s Probační a mediační službou a s příslušnými odbory sociálně právní ochrany dospělých úřadu obce s rozšířenou působností, kde propuštěný bydlel před nástupem trestu nebo hodlá bydlet po propuštění. Mnozí odsouzení potřebují pomoc při vyhledání vhodného zaměstnání po ukončení výkonu trestu. To rovněž není v současné době, kdy je v ČR relativně vysoká nezaměstnanost, jednoduchá záležitost.

Aby mohli sociální pracovníci poskytnout potřebným odsouzeným pomoc, je ovšem třeba součinnosti odsouzených. Po nástupu nebo přemístění do věznice vede s odsouzeným sociální pracovník pohovor, ve kterém zjišťuje potřebu pomoci v sociální oblasti. Nemá-li tímto pohovorem péče sociálního pracovníka skončit, je třeba, aby odsouzený sám s předstihem avizoval sociálnímu pracovníkovi potřebu pomoci.

Sociální pracovníci zajišťují odsouzeným pomoc i v dalších oblastech, např. při výměně osobních průkazů totožnosti a zajišťování potřebných změn v těchto dokumentech (např. změnu trvalého bydliště), i když po dobu výkonu trestu nemá odsouzený osobní dokumenty u sebe a jsou uloženy na příslušném oddělení věznice. V případě potřeby zajistí sociální pracovník účast notáře (pověřeného pracovníka notáře), resp. účast pracovníka matriky příslušného obecního (městského) úřadu, který úředně ověří podpis odsouzeného na potřebných listinách. Pro tento účel zajistí sociální pracovník osobní průkaz totožnosti odsouzeného z úschovy ve věznici.

Věznice také umožňují obcím úřadům obcí s rozšířenou působností poskytovat odsouzeným sociální služby. Jejich cílem je zejména pomáhat odsouzeným při vytváření příznivých podmínek pro jejich budoucí samostatný život na svobodě.

3.3 Úloha vychovatelů a ostatních odborných pracovníků

Ve věznici působí řada pracovníků, kteří mají ve své pracovní náplni práci s odsouzenými. Jsou to vychovatelé a další odborní pracovníci. Vesměs jde o občanské zaměstnance Vězeňské služby ČR.

V rámci věznice jsou systemizována místa vychovatelů tak, aby na jednoho vychovatele připadalo asi dvacet odsouzených. Tento poměr se ovšem nedaří vždy dodržet, přesto je však odsouzený při nástupu na příslušný oddíl věznice poučen o tom, který vychovatel se mu má věnovat. Především na vychovatele se odsouzený obrací se svými problémy a potřebami. Pokud vychovatel uzná, že žádost odsouzeného je oprávněná, řeší ji sám nebo zajistí její předání jinému pracovníku věznice k řešení.

Vychovatelé zpravidla rozhodují o umístění odsouzených do jednotlivých cel (ložnic), rozdělují nebo schvalují podíl odsouzených na denní běžné činnosti věznice v rámci oddílu, sestavují plán návštěv apod. Do náplně práce vychovatelů patří také kontrola korespondence odsouzených (viz odd. 2.4). V rámci své denní činnosti provádějí běžnou kontrolu pořádku na oddělení, kterou jinak provádějí především příslušníci Vězeňské služby. Na vychovatele je také delegována ředitelem věznice kázeňská pravomoc a ti tuto pravomoc využívají i pro případy, kdy potřebu kázeňského řešení (tj. udělení kázeňského trestu nebo odměny) navrhuje zaměstnanec věznice, na kterého tato pravomoc delegována není. Vychovatelé také zpracovávají návrhy hodnocení plnění programu zacházení pro jednotlivé odsouzené (viz odd. 3.4) a vyjadřují se k žádostem odsouzených, které jsou adresovány řediteli nebo jiným funkcionářům věznice. Zpracovávají pro ředitele věznice návrhy hodnocení odsouzených pro potřeby orgánů činných v trestním řízení. Činí tak zejména pro potřeby soudů, které mají rozhodovat o odsouzeném (např. při rozhodování o podmíněném propuštění, přerušení výkonu trestu apod.). V této souvislosti vystupují také často před soudem v postavení svědka. Z uvedeného přehledu úkolů vychovatelů je zřejmé, že vychovatel představuje pro odsouzeného z hlediska jeho každodenní činnosti a života ve věznici velmi důležitou osobu a je v zájmu každého odsouzeného, aby se svým vychovatelem dobře vycházel.

Mezi odbornými pracovníky mají při péči o odsouzené významnou úlohu i vězeňští psychologové. Při nástupu do výkonu trestu nebo i při

přechodu do jiné kmenové věznice prochází odsouzený psychologickým vyšetřením, které proběhne někdy jen formou pohovoru, ale v případě potřeby se provede hlubší psychologické vyšetření. Závěry z tohoto vyšetření se promítají do komplexní zprávy o odsouzeném (viz odd. 1.6). Z tohoto vyšetření a popřípadě z dalších vyšetření, které odsouzený již absolvoval (před nástupem do výkonu trestu nebo v jiné kmenové věznici), získává věznice s předstihem informace o možné potřebě psychologické pomoci odsouzenému v budoucnu. Základní cíl je, aby odsouzený vykonával trest tak, aby byl naplněn jeho účel.

Odborní psychologové pomáhají zejména vychovatelům řešit problémy odsouzených. V řadě případů je určitý odstup od odsouzeného pro psychologa výhodou, neboť určitá anonymita ve vzájemném vztahu (na jednoho psychologa připadá ve věznici více než 200 odsouzených) umožňuje odsouzenému sdělit psychologovi informace o problémech, které by jinak nechtěl projednávat s vychovatelem, s nímž je v denním styku. Potřebný kontakt s psychologem navazuje odsouzený na základě své (písemné) žádosti. Podrobnosti upravuje vnitřní řád. V žádosti je možno důvod setkání s psychologem formulovat obecně, zejména pokud odsouzený nechce, aby s jeho problémy (zpravidla osobní povahy) byl již předem seznamován jiný pracovník věznice. Také další pracovníci věznice, pokud při své práci s odsouzenými zjistí, že by byl potřebný vstup psychologa do výchovného procesu, předávají tyto poznatky příslušnému psychologovi.

Z uvedeného je zřejmé, že v běžných případech přijde vězeňský psycholog do kontaktu s odsouzeným jen zřídka. Na druhé straně má přístup k hodnocením, která věznice na odsouzeného zpracovává pro nejruznější orgány mimo Vězeňskou službu i pro vlastní potřebu Vězeňské služby. Až na výjimečné případy však vězeňský psycholog do zpracování hodnocení odsouzeného zpravidla nevstupuje. Např. v podstatě psycholog neformuluje stanovisko ke stavu převýchovy a polepšení odsouzeného, které je velmi významné pro rozhodování soudu o podmíněném propuštění, ač by mohl na základě svých poznatků k tomuto stanovisku zaujmout velice kvalifikovaný přístup.

Psycholog pomáhá řešit řadu problémů odsouzeného, např. problémy v rodinných vztazích odsouzeného apod., které sice nemají svou příčinu v psychickém stavu odsouzeného, ale při jejich neřešení by se velmi negativně do psychického stavu odsouzeného promítly.

V rámci odborných pracovníků se na práci s odsouzenými podílí i řada dalších pracovníků, např. speciální pedagog, pedagog volného času, terapeut a další. Jedná se většinou o pracovníky s odpovídající vysokoškolskou kvalifikací, kteří vedou různé činnosti odsouzených v rámci programu zacházení (viz odd. 3.4).

3.4 Programy zacházení a prostupné skupiny vnitřní diferenciací

3.4.1 Program zacházení

Důležitou součástí života odsouzeného ve věznici jsou různé činnosti, které jsou pro jednotlivé skupiny odsouzených částečně povinné a částečně dobrovolné, tj. takové, které mohou odsouzení ovlivnit vlastním výběrem. Obsah konkrétních činností se odsouzenému stanovuje v programu zacházení. Ten se ve věznici vypracovává pro každého odsouzeného, který má vykonat trest odnětí svobody nebo jeho zbytek ve výměře přesahující 3 měsíce.

Při nástupu do výkonu trestu nebo trvalém přeložení do jiné věznice se o každém odsouzeném zpracovává komplexní zpráva (viz blíže odd. 1.6). Na základě této komplexní zprávy, jejíž obsah je důvěrný, se vypracovává program zacházení, který obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného.

Věznice nabídne odsouzenému výběr z alternativ programů, které musí vycházet z konkrétních možností věznice a jsou pro daného odsouzeného vhodné. Program zacházení s odsouzeným se člení na:

- a) pracovní aktivity, čímž se rozumí zejména zaměstnání, odsouzení jsou ve věznici podle jejích možností zařazováni do zaměstnání (viz odd. 3.5), přičemž se přihlíží zejména ke zdravotnímu stavu, dosaženému vzdělání a praxi v oboru ve vazbě na možný druh práce. Věznice přihlédne také k výši závazků odsouzeného a jeho sociální situaci a význam má také délka trestu. Vždy se ovšem vychází ze skutečného zájmu odsouzeného o zaměstnání a jeho ochotě podrobit se konkrétním podmínkám pracovního zařazení a k dalším specifickým podmínkám pracovišť. Pracovní aktivitou je také práce prováděná k zajištění každodenního provozu vězni-

ce, zejména provádění běžných denních úklidů v objektech a venkovních prostorách věznice. Na této činnosti se podílejí prakticky všichni odsouzení. Případná pracovní terapie, vedená odbornými zaměstnanci věznice, je rovněž významnou pracovní aktivitou odsouzených.

- b) Vzdělávací aktivity, čímž se rozumí zejména vzdělávání organizované školským zařízením věznice (střední odborné učiliště, odborné učiliště nebo učiliště) a dále vzdělávání vedené nebo kontrolované zaměstnanci oddělení výkonu trestu. Vzdělávací aktivity mohou být také realizovány v korespondenčních kurzech a v síti základních, středních, vyšších odborných nebo vysokých škol České republiky. V podmínkách konkrétní věznice se jedná např. o jazykové kursy, kursy práce s výpočetní technikou a u odsouzených, kteří nemají ukončené základní vzdělání, je vzdělávací aktivita zpravidla zaměřena na jeho doplnění, resp. prohloubení.
- c) Speciální výchovné aktivity, zejména individuální a skupinová speciální pedagogická a psychologická působení, která provádějí odborně způsobilí zaměstnanci věznice. Patří sem např. speciální terapie (sociální výcvik, psychoterapie, pohybová terapie, arteterapie apod.), sociálně právní poradenství a případně trénink zvládání vlastní agresivity.
- d) Zájmové aktivity, což zahrnuje nejrozličnější formy individuální a skupinové zájmové činnosti. Tyto aktivity vedou odborní pracovníci věznice s cílem rozvíjet schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti odsouzených.
- e) Oblast utváření vnějších vztahů je zaměřena na aktivity, které mohou přispět k řádnému a soběstačnému životu odsouzených po jejich propuštění z výkonu trestu. Tyto aktivity zajišťuje ve věznici zejména pověřený sociální pracovník (viz odd. 3.2), který se zabývá uspořádáním podmínek života po propuštění, vyřizují se základní dokumenty potřebné pro jednání na úřadech práce a odsouzeným se pomáhá navazovat kontakty s budoucími zaměstnavateli, charitativními organizacemi a Probační a mediální službou (viz odd. 6.3). Důležitou složkou utváření vnějších vztahů je pomoc při udržování a posilování vazeb s blízkými příbuznými.

Program zacházení se ve věznici schvaluje a po jeho přijetí odsouzeným je i pro něho závazný. Pokud se vyskytne odsouzený, který si z navržených alternativ programu zacházení nezvolí žádnou doporučenou alternativu, pak se zúčastňuje jen programu aktivity stanoveného vnitřním řádem (minimální program zacházení). Základem minimálního programu zacházení jsou pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného.

V rámci programu zacházení může být odsouzený také zařazen do terapeutického programu, jehož součástí vedle speciální terapie (viz výše) mohou být také práce pro věznici. Výhodou pro odsouzeného, který je zařazen do terapeutického programu s délkou nejméně 21 hod týdně, je, že po dobu, kdy je v takovém programu zařazen, mu nevzniká povinnost hradit náklady výkonu trestu (viz odd. 3.6).

Věznice pravidelně hodnotí plnění cílů programu zacházení v dále uvedených termínech. Na základě provedeného hodnocení se program zacházení aktualizuje s ohledem na dosažený vývoj osobnosti odsouzeného a přihlédnutím ke změnám v jeho chování a jednání. Na aktualizaci programu zacházení se odsouzený podílí. Aktualizací programu zacházení je nejen jeho úprava, ale také případné přearažení do minimálního programu zacházení nebo přechod odsouzeného do individualizovaného programu zacházení.

Program zacházení se zpravidla vyhodnocuje jednou

- a) za měsíc ve věznici pro mladistvé,
- b) za dva měsíce ve věznici s dohledem a s dozorem a ve výstupních odděleních věznic s ostrahou a se zvýšenou ostrahou,
- c) za tři měsíce ve věznici s ostrahou,
- d) za šest měsíců ve věznici se zvýšenou ostrahou.

Hodnocení úspěšnosti plnění programu zacházení je základním podkladem pro návrh věznice pro přearažení odsouzeného do věznice jiného typu (viz odd. 1.2 a 4.3).

3.4.2 Prostupné skupiny vnitřní diferenciac

Při výkonu trestu jsou odsouzení zpravidla zařazeni do některé ze tří prostupných skupin vnitřní diferenciac (dále též jen „PSVD“). Přitom se přihlédne zejména k naplňování cílů programu zacházení, chování

a jednání odsouzeného a k jeho postoji ke spáchanému trestnému činu a k výkonu trestu.

Do I. PSVD se zařazují odsouzení, kteří převážně aktivně plní program zacházení i své další povinnosti a chovají se a jednají v souladu s vnitřním řádem. Do II. PSVD se zařazují odsouzení s nevyjasněným a kolísavým postojem a přístupem k programu zacházení a svým povinnostem. Do III. PSVD se zařazují odsouzení, kteří převážně program zacházení neplní nebo jej odmítají, neplní své povinnosti a chovají se a jednají v rozporu s vnitřním řádem.

Při nástupu do výkonu trestu nebo při trvalém přemístění do jiné věznice se odsouzený zpravidla zařazuje do II. PSVD. Odsouzený, který je trvale přemístěn z jiné věznice a byl dosud zařazen do III. PSVD, se v této skupině zpravidla ponechá. Odsouzený, který byl v jiné věznici zařazen do I. PSVD, se zpravidla zařadí do II. PSVD a již po prvním hodnocení jej lze přeradit do I. PSVD. Výjimečně věznice ponechá odsouzenému zařazení do I. PSVD zejména s přihlédnutím k důvodům, které vedly k přemístění odsouzeného.

Součástí vnitřního řádu věznice jsou zásady realizace vnitřní diference. V těchto zásadách se uvádějí podmínky pro zařazování odsouzeného do přístupné skupiny vnitřní diference a jeho převádění do jiné PSVD.

V průběhu výkonu trestu se odsouzení na základě provedeného hodnocení přerazují do vyšší, tj. I. nebo II. PSVD, vždy o jeden stupeň, a to zpravidla po uplynutí dvou hodnotících období. Podmínkou pro toto přerazení také je, že odsouzenému nebyl v hodnotícím období uložen kázeňský trest a případně dříve uložené kázeňské tresty byly zahlazeny. Odsouzený musí vzorně plnit své povinnosti, dosahovat kázeňských odměn za svou činnost a vyhovovat stanoveným kritériím pro příslušnou PSVD. Při přerazení z II. PSVD do I. PSVD se toto převedení provede zpravidla nejdříve po uplynutí dvou hodnotících období. Specificky se postupuje u odsouzených k výjimečnému trestu odnětí svobody, kdy se postup do vyšší PSVD umožní těmto odsouzeným až po uplynutí čtyř hodnotících období (pokud jsou zařazení ve věznici s ostrahou nebo ve věznici se zvýšenou ostrahou).

Odsouzený se také přerazuje do nižší PSVD. K přerazení o jeden stupeň se přistoupí po uplynutí hodnotícího období, pokud se prokáže, že odsouzený nesplňuje kritéria pro zařazení do stávající PSVD. Pokud byl

odsouzený v hodnotícím období kázeňsky potrestán, přeřadí se rovněž do nižší PSVD. Došlo-li však k potrestání odsouzeného za takový závažný kázeňský přestupek celodenním umístěním do uzavřeného oddělení nebo samovazby, přeřadí se takový odsouzený vždy do III. PSVD. Do III. PSVD se také zařazují odsouzení, kteří ve výkonu trestu jsou důvodně podezřelí ze spáchání trestného činu (ve výkonu trestu) nebo odmítají plnit program zacházení a soustavně neplní své povinnosti.

O zařazení odsouzeného do PSVD a jeho přeřazení do jiné skupiny rozhoduje ředitel věznice zpravidla na návrh odborných pracovníků. Na řízení v této věci se nevztahuje správní řád. Rozhodnutí o zařazení do PSVD se odsouzenému jen sděluje. Proti rozhodnutí věznice se nelze odvolat. Odsouzený by se případně mohl domáhat změny tohoto rozhodnutí žalobou u příslušného krajského soudu, v jehož obvodu bylo napadené rozhodnutí vydáno (viz blíže odd. 2.11). Vzhledem k obvyklým lhůtám pro rozhodnutí krajských soudů ve správním soudnictví nelze ovšem tento prostředek k získání zařazení do vyšší PSVD doporučit.

Vzhledem k tomu, že zařazení odsouzeného do I. PSVD, event. do II PSVD, je spojeno s určitými výhodami pro odsouzeného (viz dále) a odsouzení mají tak zájem být přeřazení do vyšší PSVD a získat výhody, které jsou pro příslušnou PSVD stanoveny ve vnitřním řádu věznice, stanovují věznice ve vnitřních řádech rovněž motivační činitele, kterými podněcují odsouzené k plnění podmínek pro přiznání vyšší PSVD. Tito motivační činitelé jsou různí v různých typech věznice i v různých již dosažených PSVD a vycházejí také z konkrétních podmínek věznice.

Nejvyšším motivačním činitelem pro odsouzené zařazené do I. PSVD (ve věznici s dohledem, dozorem nebo ostrahou) je podání návrhu ředitele na podmíněné propuštění (nebo připojení se k návrhu odsouzeného). Odsouzeným lze také udělit kázeňské odměny opouštění věznice až na 24 hod v souvislosti s návštěvou nebo plněním programu zacházení a nejvýznamnějším motivačním činitelem je nesporně přerušování výkonu trestu.

V nižších PSVD je používání motivačních činitelů přiměřeně omezeno a odsouzený je tak motivován ke snaze splnit podmínky pro přeřazení do vyšší PSVD. Např. při zařazení do III. PSVD představuje pro odsouzeného motivaci jen možnost nákupu ve vězeňské prodejně (zpravidla jen ve výši 400 Kč při jednotlivém nákupu) nebo doba sledování televize prodloužená o jednu hodinu po večerce.

3.5 Zaměstnávání odsouzených

Odsouzený je ve výkonu trestu povinen pracovat, pokud je mu práce přidělena. Povinnost pracovat nemají odsouzení, kteří jsou uznáni dočasně práce neschopnými nebo jsou po dobu výkonu trestu uznáni zdravotně nezpůsobilými k výkonu práce (tito odsouzení jsou zařazeni mezi tzv. trvale pracovně nezařaditelné osoby – viz blíže odd. 2.10.3).

Věznice vytvářejí podmínky pro zaměstnávání odsouzených buď v rámci svého provozu, ve vlastní výrobě, nebo podnikatelské činnosti, nebo smluvně u jiných subjektů. Při zařazování odsouzených do zaměstnání se vychází nejen z jejich zdravotní způsobilosti, ale také se přihlíží k jejich dovednostem a odborným znalostem. Pokud odsouzený pracuje u jiného subjektu než u věznice, uskutečňuje se taková práce na základě smlouvy mezi věznicí a jiným subjektem. Na základě této smlouvy pak jiné subjekty poskytují věznicí dohodnuté plnění. Odsouzený ovšem pobírá odměnu za práci vždy od věznice.

Má-li odsouzený vykonávat práci u jiného subjektu než je věznice, je třeba jeho předchozí písemný souhlas. Pokud ovšem věznice poskytuje práci odsouzených České republice, kraji, obci a obdobným subjektům nebo subjektům jimi založenými, popř. jimi ovládanými, není k takovému zaměstnávání odsouzeného třeba jeho předchozí souhlas. Předchozí souhlas může odsouzený kdykoliv odvolat. Takové odvolání, ať písemné či ústní, podané zaměstnanci Vězeňské služby, nabývá účinnosti posledním dnem kalendářního měsíce, který následuje po měsíci, v němž bylo takové prohlášení učiněno. Je třeba ještě dodat, že odvolání souhlasu k práci u jiného subjektu není odmítnutím práce odsouzeným.

Je přirozené, že odsouzení nesmějí vykonávat některé práce, zákon výslovně zakazuje jejich práci s výbušninami. Pokud odsouzený při své práci přichází do styku s omamnými a psychotropními látkami nebo jinými látkami, které mohou vyvolat újmu na zdraví nebo škodu na majetku, zajišťuje věznice nad takovým odsouzeným zvýšenou kontrolu. Zvláštní předpisy, které jinak omezují některé práce pro mladistvé nebo ženy, platí i pro práci ve věznici.

Odsouzenému se při zařazení do zaměstnání poskytuje odměna, kterou stanoví nařízení vlády č. 365/1999 Sb., o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob zařazených do zaměstnání ve výkonu trestu

odnětí svobody. Pracovní odměna odsouzeného se skládá ze základní složky odměny, odměny za práci přesčas a z příplatků a ohodnocení pracovního výkonu. Základní složka odměny přísluší podle zařazení druhu vykonávané práce do příslušné skupiny. Přitom

- a) do I. skupiny se zařazují práce, pro jejichž výkon není potřeba odborné kvalifikace,
- b) do II. skupiny se zařazují práce, pro jejichž výkon je potřebné vyučení v oboru nebo jiná odborná kvalifikace,
- c) do III. skupiny se zařazují práce se samostatným výkonem zvláště náročné a specializované činnosti, kde se vyžaduje zpravidla vyšší než úplné střední vzdělání nebo vyšší než úplné střední odborné vzdělání.

Základní složka odměny činí v I. skupině 4 500 Kč, ve II. skupině 6 750 Kč a ve III. skupině 9 000 Kč (právní předpis odvozuje odměnu ve II. a III. skupině jako příslušný násobek odměny v I. skupině, takže pokud by došlo k úpravě nařízení vlády ve výši odměny v I. skupině, bude to mít automaticky za následek úpravu odměny ve vyšších skupinách).

Výše odměny je stanovena jako měsíční odměna při pracovní době 40 hod týdně. Při jiné pracovní době se odměna stanoví podle délky skutečné týdenní pracovní doby, obdobně pokud odsouzený neodpracuje v běžném měsíci všechny pracovní směny, zkrátí se mu poměrně základní odměna. Odsouzenému lze přiznat i vyšší odměnu, než která mu přísluší podle zařazení práce do jednotlivé skupiny. Koná-li odsouzený práci, pro kterou jsou stanoveny výkonové normy, lze mu přiznat vyšší základní odměnu v závislosti na míře plnění těchto norem (výkonové normy musí být stanoveny tak, aby při splnění těchto norem v rámci stanovené pracovní doby nebyla přiznaná základní složka odměny nižší než podle zařazení práce do příslušné skupiny). Výjimečně může věznice vnitřním předpisem přiznat vyšší základní složku odměny, než odpovídá zařazení práce do jednotlivých skupin. K tomu dojde zejména při zařazení odsouzeného na vhodnou pracovní pozici v rámci vlastní výroby nebo na základě smlouvy mezi věznicí a jiným subjektem, který vykonává podnikatelskou činnost.

Pokud konal odsouzený práce nad rámec stanovené pracovní doby (tj. 40 hod týdně), jedná se o práci přesčas. Za práci přesčas náleží odsouzenému odpovídající část základní odměny a příplatek za práci přesčas ve výši 25 % základní odměny (resp. 50 % za práci přesčas konanou

ve dnech nepřetržitého odpočinku odsouzeného), rovněž se poskytuje ohodnocení pracovního výkonu (viz dále). Za práci konanou ve svátek náleží odsouzenému za každou odpracovanou hodinu příplatek ve výši 100 % základní složky odměny (příplatek za práci přesčas se při práci konané ve svátek neposkytuje). Za práci v noci přísluší odsouzenému příplatek ve výši 10 % základní odměny a ohodnocení pracovního výkonu, nejméně musí činit příplatek za práci v noci 6,50 Kč za hodinu noční práce. Koná-li odsouzený práci ve ztíženém pracovním prostředí (to připadá do úvahy, pokud vykonává práci pro podnikatelský subjekt na základě smlouvy tohoto subjektu s věznicí), náleží mu příplatek v rozsahu, v jakém jej podnikatelský subjekt vyplácí svým ostatním zaměstnancům.

Odsouzenému, který podává vyšší pracovní výkon v potřebné kvalitě nebo vykonává na svěřeném úseku řídicí práce, lze přiznat ohodnocení pracovního výkonu. Přitom odsouzenému, kterému byla přiznána základní složka odměny v I. nebo II. skupině, lze přiznat ohodnocení pracovního výkonu až do výše 20 % základní složky odměny, ve III. skupině lze přiznat ohodnocení pracovního výkonu až do výše 50 % základní složky odměny. Rovněž pokud je odsouzenému stanovena vyšší základní odměna, než odpovídá III. skupině, lze mu přiznat ohodnocení pracovního výkonu až do výše 50 % stanovené základní složky odměny. Ohodnocení pracovního výkonu se přiznává poprvé až po uplynutí dvou měsíců zařazení do práce. V odůvodněných případech je lze ovšem přiznat i dříve (to připadá do úvahy při stanovení odměny za práci přesčas, která se poskytne hned od prvního měsíce zařazení do práce). Pravidla pro ohodnocení pracovního výkonu a rovněž zásady pro zařazení prací do jednotlivých skupin a stanovení základní složky odměny jinak než zařazením práce do příslušné skupiny stanovuje Vězeňská služba ČR zvláštním vnitřním předpisem.

Z odměny stanovené podle předchozích odstavců srazí věznice pojistné na sociální zabezpečení a státní politiku zaměstnanosti, pojistné na veřejné zdravotní pojištění a zálohu na daň z příjmů fyzických osob. Tyto srážky věznice odsouzenému řádně za uplynulý měsíc vyúčtuje a odvede správě sociálního zabezpečení, příslušné zdravotní pojišťovně a finančnímu úřadu podle sídla věznice. Pokud nemá odsouzený v průběhu kalendářního roku jiné příjmy, které by podléhaly dani z příjmů,

provede mu věznice zúčtování záloh na daň z příjmů za uplynulý rok a případný přeplatek mu uhradí (viz odd. 2.9).

Po provedení srážek zůstane odsouzenému čistá odměna, z níž lze odsouzenému provádět srážky dle vyhl. č. 10/2000 Sb. Provádět lze následující srážky:

- a) Výživné pro nezaopatřené děti, na tyto srážky lze použít 30 % čisté odměny a popř. nevyčerpané části ostatních srážek. Srážky výživného se provádějí na základě rozhodnutí soudu o nařízení výkonu rozhodnutí srážkami ze mzdy, dále na základě soudem schválené dohody o výši výživného, podle písemné žádosti odsouzeného a rovněž na základě žádosti zařízení, kde je dítě umístěno v ústavní nebo ochranné výchově, nebo na základě žádosti osoby, která je příjemcem výživného. Se srážkami na základě žádosti musí rovněž vyjádřit odsouzený písemný souhlas. Přesahují-li nařízené srážky výživného stanovenou část 30 % čisté mzdy, je neuhrazený rozdíl pohledávkou, pro kterou se provádí srážka jako pro ostatní pohledávky. Nelze-li srazit celou nařízenou část výživného, uspokojuje se výživné na každé jednotlivé dítě poměrně.
- b) Srážky k úhradě nákladů výkonu trestu, na něž lze srazit nanejvýš 30 % čisté odměny, nejvýše však 1 500 Kč měsíčně. Případná nevyčerpaná částka ze 30 % čisté odměny se postupně užije nejprve na úhradu výživného a poté na úhradu dalších srážek.
- c) 12 % z čisté odměny lze srazit k úhradě pohledávek na základě výkonu rozhodnutí nařízeného soudem, výkonu rozhodnutí nařízeného orgánem státní správy [pokud nejde o srážky k výkonu rozhodnutí dle bodu d)] a výkonu rozhodnutí ředitele věznice hradit náklady výkonu trestu (viz odd. 3.6), stanovení nákladů vazby a k povinnosti hradit zvýšené náklady zdravotní péče, náklady na dopravu a střežení odsouzeného, pokud je povinen je hradit a k povinnosti náhradě zaviněné škody.
- d) 4 % z čisté odměny se užijí na srážky k úhradě peněžitých trestů připadajících státu popř. k úhradě jiných povinných úhrad státu (např. povinná úhrada nákladů trestního řízení), k úhradě přeplatků na dávkách nemocenského a důchodového pojištění, pokud je odsouzený povinen tyto přeplatky vrátit, a rovněž k úhradě neprávem přijatých částek dávek státní sociální podpory a so-

ciální péče, částky pojistného na všeobecné zdravotní pojištění při neomluvené nepřítomnosti odsouzeného v zaměstnání, které za odsouzeného uhradil plátce odměny, k úhradě srážek zajištěných dohodou o srážkách ze mzdy a k úhradě srážek na základě dohody uzavřené písemně mezi odsouzeným a věznicí. Pokud nařízené srážky nelze zcela pokrýt z celkového přípustného limitu srážek, který činí 86 %, potom se nejprve uspokojí pohledávky výživného (z poloviny částky, kterou je možno odsouzenému srazit) a dále ostatní tzv. přednostní pohledávky. V zásadě se postupuje dle občanského soudního řádu.

- e) 20 % čisté odměny se vždy vyplátí odsouzenému jako kapesné. Kapesné však odsouzenému nenáleží, pokud bez závažného důvodu odmítl v průběhu měsíce pracovat nebo nárok na kapesné byl snížen z důvodů uloženého kázeňského trestu. Nevypлаcené kapesné se v takovém případě převádí na účet úložného. Kapesné lze formou kázeňské odměny zvýšit až na dobu tří měsíců a to nejvýše o jednu třetinu.
- f) Zbývající 2 % čisté mzdy se převedou na účet úložného. Na tento účet se převádějí také části čisté mzdy, které nebyly využity pro úhradu srážek. Na účtu úložného se pro potřeby odsouzeného při ukončení výkonu trestu blokuje částka 2 000 Kč. Z částky úložného, která převyšuje tuto blokaci, lze srážet na základě rozhodnutí ředitele věznice náklady výkonu trestu, které nebyly sraženy dle bodu c). Při splnění povinnosti hradit náklady výkonu trestu lze částku převyšující 500 Kč užít k úhradě zdravotní péče včetně léčivých přípravků doporučených lékařem. Z částky nad 2 000 Kč lze prostředky užít k poskytování výživného. Odsouzený je může odesílat také svým příbuzným nebo osobám blízkým a může je v povoleném rozsahu užít na nákupy ve vězeňské prodejně (viz odd. 2.7). Z volné částky úložného může odsouzený také poukazovat platby na dobročinné účely.

3.6 Povinnost hradit náklady výkonu trestu

Odsouzený je ze zákona povinen hradit náklady výkonu trestu. Výše nákladů, které je odsouzený povinen hradit, se stanovuje paušální část-

kou, kterou určuje ministerstvo spravedlnosti. Úhrada nákladů výkonu trestu se u osob, kterým tato povinnost vznikla (viz dále), provádí především srážkou z pracovní odměny odsouzeného, který je zaměstnán (blíže viz odd. 3.5). Částka k úhradě nákladů výkonu trestu se také předepisuje odsouzenému, který je poživitelem důchodu (nejen starobního), výsluhového příspěvku nebo příspěvku za službu. Rovněž se tato částka předepíše k úhradě odsouzenému, který má další zdanitelný příjem (např. příjem z pronájmu majetku apod., pokud odsouzený pobírá příjmy podléhající dani z příjmů, je povinen tuto skutečnost přiznat při nástupu do výkonu trestu) nebo má ve věznici uložené peníze. Úhrada nákladů výkonu trestu u zaměstnaných odsouzených se stanovuje podle zásad pro odměňování odsouzených (viz blíže odd. 3.5), jinak nanejvýše částkou 1 500 Kč měsíčně (viz blíže vyhl. č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve VTOS zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a dalších chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů).

Od povinnosti hradit náklady výkonu trestu je osvobozen odsouzený:

- a) který nebyl zařazen do práce (což se chápe jako nezaviněné zařazení do práce u odsouzeného, který o zařazení do práce požádal) a neměl v období kalendářního měsíce jiný příjem nebo jinou hotovost,
- b) který je mladistvý (nedovršil 18. rok věku v příslušném měsíci),
- c) po dobu poskytování ústavní (nemocniční) péče, je-li podle zvl. předpisů zdravotně pojištěn (takovému odsouzenému vzniká ovšem povinnost platit tzv. regulační poplatek za pobyt v léčebném zařízení, nyní 60 Kč denně, ve schvalovacím řízení probíhá úprava této částky na 100 Kč denně), osvobození od povinnosti hradit náklady výkonu trestu po dobu hospitalizace se ovšem nepřiznává odsouzenému, který si úmyslně způsobil újmu na zdraví (event. jinému) nebo se opakovaně dopustil porušování stanoveného léčebného režimu, dále odsouzenému, který předstíral poruchu zdraví nebo se odmítl podrobit lékařskému zákroku, ke kterému dal předem souhlas,
- d) dobu zařazení do vzdělávacího nebo terapeutického programu s dobou výuky nebo terapie nejméně 21 hod týdně (viz blíže odd. 3.4),
- e) po dobu přerušení výkonu trestu,

- f) po dobu účasti na soudním jednání v postavení svědka nebo poškozeného,
- g) po dobu dočasného předání do ciziny,
- h) je-li na útěku.

Odsouzenému, jemuž vznikla povinnost hradit náklady výkonu trestu (o této povinnosti odsouzeného rozhoduje ředitel věznice měsíčně a toto rozhodnutí se doručuje odsouzenému) a který však tyto náklady neuhradí, vzniká závazek vůči Vězeňské službě (tj. věznice má za odsouzeným pohledávku). U nesplacené pohledávky z titulu neuhrazených nákladů výkonu trestu věznice nepožaduje úroky z prodlení ani je nestanovuje (ZVTOS § 35 odst. 5). Povinnost hradit úroky z prodlení může ovšem odsouzenému vzniknout po propuštění, viz odd. 6.2.

Proti rozhodnutí ředitele věznice o povinnosti k náhradě nákladů výkonu trestu lze podat stížnost řediteli, který toto rozhodnutí vydal. Stížnost je možno podat do tří dnů od doručení rozhodnutí (viz případně postup při podávání opravného prostředku v odd. 2.4). Ve stížnosti lze napadat jen vypočtenou výši nákladů a její podání nemá odkladný účinek. O takové stížnosti rozhoduje generální ředitel Vězeňské služby ČR (nebo jím zmocněný zaměstnanec), a to do 60 dnů od jejího obdržení. Stížnost však může vyřídit i ředitel věznice, který napadené rozhodnutí vydal, pokud stížnosti zcela vyhoví.

Povinnost hradit náklady spojené s výkonem trestu je zákonnou povinností odsouzeného. Její neplnění se považuje za porušování povinností odsouzeného a přihlíží se k tomu při posuzování přístupu odsouzeného k výkonu trestu (viz např. odd. 4.3, 4.4).

Za běžný měsíc lze úhradu nákladů výkonu trestu srazit odsouzenému z odměny za práci (viz odd. 3.5) nebo z prostředků, které má ve věznici na účtech úschovy nebo úložného. Dlužné náklady lze odsouzenému později srazit jen na základě dohody, tj. pokud je odsouzený uhradí dobrovolně. Proti odsouzenému, který neuhrazuje dobrovolně náklady výkonu trestu, lze vést výkon rozhodnutí podle obecně závazných předpisů. V úvahu připadá soudní exekuce podle občanského soudního řádu srážkami z peněz uložených ve věznici, ale také např. příkázáním pohledávky apod. Rovněž lze provést výkon rozhodnutí, kterým byla odsouzenému stanovena povinnost nahradit škodu způsobenou během výkonu trestu nebo zvýšené náklady na střežení, do-

pravu apod., pokud za ně odsouzený odpovídá. Obdobně se postupuje u dodatečně předepsaných nákladů výkonu vazby, které se předepíše odsouzenému za dobu vazby, pokud byl shledán vinným a pravomocně odsouzen.

Od vymáhání pohledávek za odsouzeným, zejména od nákladů za výkon trestu, se upustí, pokud odsouzený zemřel. Zanechal-li však zemřelý majetek, o kterém se vede dědické řízení, věznice přirozeně uplatní svou pohledávku v rámci dědického řízení. Od vymáhání pohledávek se upustí také při vydání nebo předání odsouzeného do ciziny, jeho vyhoštění po propuštění z výkonu trestu apod., zejména je-li zřejmé, že další vymáhání pohledávky by bylo neúspěšné. O upuštění od vymáhání pohledávky, byť se o něm rozhoduje písemně, se dlužník nevyrozumívá. Jeho závazek k Vězeňské službě tedy nadále trvá a lze jej případně vymáhat později při změně majetkových poměrů dlužníka. Pohledávky, které vznikly na základě pravomocného rozhodnutí ředitele věznice, se ovšem promlčují v promlčecí době 10 let, ale rovněž nezanikají a existují dále. To znamená, že po této době je sice věznice může vymáhat, ale soud jí právo na jejich úhradu nepřizná, pokud se odsouzený dovolá promlčení. Pohledávka však může zaniknout již dříve prominutím (viz dále).

V době výkonu trestu se odsouzeným pohledávky věznice za nimi nepromíjejí. Takové pohledávky lze prominout, a to buď zčásti nebo zcela, až po propuštění z výkonu trestu. Ředitel věznice může takové prominutí provést na základě písemné žádosti osoby propuštěné z výkonu trestu (odsouzeného), zejména pokud to odůvodňují tíživé sociální poměry odsouzeného. Takovým odůvodněním je např. prokazatelná nemajetnost (tj. odsouzený nemá žádný majetek, zejména nemovitý nebo movité věci významnější hodnoty, nemá prostředky na účtu v peněžním ústavu ani hotovost), odsouzený není schopen výdělečné činnosti a je odkázán na dávky sociálního zabezpečení apod. Tíživé sociální poměry je třeba osvědčit, tj. stav doložit potřebnými doklady a listinami. Některé doklady lze nahradit i čestným prohlášením. Obdobně lze též odsouzenému po propuštění z výkonu trestu prominout vrácení příspěvku, poskytnutého mu do výše 2 000 Kč při propuštění.

Výše nákladů výkonu trestu se, obdobně jako jiné paušální částky týkající se výkonu trestu, dlouhodobě neměnila. Vzhledem k tomu, že značná část odsouzených však tyto náklady neuhrazuje, a to ať již z výše

uvedených důvodů (§ 35 odst. 2 ZVTOS o osvobození povinnosti platit tyto náhrady), nebo nemají ve výkonu trestu příjmy ani jinou hotovost, neřešilo by situaci státního rozpočtu v této oblasti ani případné zvýšení těchto poplatků (uhrazené náklady výkonu trestu jsou příjmem státního rozpočtu ČR).

3.7 Vazba při výkonu trestu

Proti odsouzeným ve výkonu trestu může být usnesením policejního orgánu zahájeno další trestní stíhání. Může jít jak za stíhání pro čin, který odsouzený spáchal před nástupem do výkonu trestu, tak i pro čin, který spáchal již ve výkonu trestu odnětí svobody. Takového odsouzeného nazýváme v dalším též obviněným.

Obviněného lze podle § 67 a násl. trestního řádu vzít do vazby usnesením soudu. Podle trestního řádu je vazba vždy fakultativní opatření, tj. záleží na rozhodnutí soudu, zda vyhoví návrhu státního zástupce na vzetí obviněného do vazby. V případech, kdy z předchozího jednání odsouzeného nebo z dalších zjištěných skutečností vyplývají konkrétní důvody pro vazbu, soud ji zpravidla uvalí.

Trestní řád rozeznává tři důvody vazby, vazbu tzv. útekovou [§ 67 odst. 1 písm. a) trestního řádu], kdy je obava, že obviněný uprchne nebo se bude skrývat, aby se tak trestnímu stíhání nebo trestu vyhnul. Tuto vazbu lze uvalit zejména, nelze-li totožnost obviněného ihned zjistit, nemá-li stálé bydliště nebo pokud mu hrozí vysoký trest. Dalším druhem vazby je tzv. koluzní vazba, kdy je obava, že obviněný bude působit na dosud nevyslechnuté svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování trestného činu. Důvodem vazby je také nebezpečí, že obviněný dokončí trestný čin, o který se pokusil nebo vykoná čin, ke kterému se připravoval nebo jím hrozil, jde o tzv. vazbu předstižní.

Pokud se již obviněný nachází ve výkonu trestu, není třeba nařídit vazbu útekovou, neboť odsouzený je již ve výkonu trestu řádně střežen a nemá možnost útěku nebo skrývání. Rovněž zpravidla není třeba nařizovat předstižní vazbu, neboť v podmínkách výkonu trestu je možnost zabránit následkům, pro které se nařizuje předstižní vazba. V úvahu připadá nařízení koluzní vazby, kdy věznice pro naplnění jejího účelu

zajistí takový režim výkonu trestu, který odpovídá předpisům o výkonu vazby. V případě potřeby přemístí Vězeňská služba odsouzeného, na kterého byla uvalena koluzní vazba, do jiné věznice. Jinak se ovšem na odsouzeného v koluzní vazbě vztahují obvyklá omezení pro tento druh vazby. Odsouzený, na kterého byla ve výkonu trestu uvalena koluzní vazba, může sice vést korespondenci bez omezení, avšak tato korespondence podléhá kontrole orgánem, který vede ve věci vyšetřování. Kontrolu korespondence je třeba vykonat ve lhůtě 14 dní. V ostatních případech podléhá korespondence kontrole pověřeným pracovníkem věznice podle zásad uvedených v odd. 2.4. Odsouzenému, na kterého byla uvalena koluzní vazba, nepovoluje věznice telefonní styk ani s osobami blízkými. Telefonní styk s advokátem a rovněž i korespondenci s ním umožní věznice bez kontroly. Rovněž je nepřípustná kontrola korespondence s adresáty uvedenými v odd. 2.4. Odsouzenému, na kterého je ve výkonu trestu uvalena koluzní vazba, nelze však ani v tomto případě odejmout právo na návštěvu blízkých osob. Takovým osobám státní zástupce nebo v případě, že probíhá řízení před soudem předseda senátu (samosoudce), bez zbytečného odkladu stanoví doplňující podmínky pro uskutečnění návštěvy, zejména určí její termín, vymezí okruh osob, které se mohou návštěvy zúčastnit, a zajistí přítomnost orgánu činného v trestním řízení. Podle rozhodnutí věznice se návštěva, která se koná také za dozoru zaměstnance věznice, může konat také v místnosti, kde je odsouzený oddělen od návštěvy přepážkou.

V případech důvodů pro útěkovou nebo předstižní vazbu, která se na odsouzeného ve výkonu trestu zpravidla neuvaluje, věznice rozhodně neumožní takovému odsouzenému výhody, které by mu jinak poskytla, např. povolení k opuštění věznice v souvislosti s návštěvou apod. Rovněž mu neumožní styk s jinými odsouzenými, který by mohl napomoci v přípravě nebo spáchání trestného činu. Tato opatření věznice nelze v žádném případě považovat za porušení ústavní zásady presumpce nevin.

I v případě, kdy odsouzený, na něhož byla při výkonu trestu uvalena vzhledem k dalšímu trestnímu stíhání vazba, nebyl poté pravomocně odsouzen, se doba vazby vždy plně započítává do výkonu vykonávaného trestu. Naopak nedojde k započtení vazby do výkonu nově ukládaného trestu. Pokud odsouzený nebyl v souvislosti s dalším trestním řízením pravomocně odsouzen, nemá nárok na náhradu za vykonanou

vazbu (ač by bylo zřejmě možno uvažovat o odškodnění za vazbu, kdy jsou jeho podmínky proti umístění na běžném oddělení přece jen ztíženy). Nárok na náhradu nákladů za právní pomoc advokáta v takovém případě ovšem má. Tu má i v případě, že je proti němu vedeno další trestní řízení ve výkonu trestu bez uvalení vazby a nedošlo k pravomocnému odsouzení (viz odd. 2.5).

3.8 Duchovní služby ve věznici

Odsouzený ve výkonu trestu má právo na poskytování duchovních a obdobných služeb, které sledují zejména humanitární cíle. Do právních předpisů upravujících výkon trestu odnětí svobody jsou promítnuty Ústavou ČR zajištěné principy náboženské svobody a aplikuje se zák. č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností. Věznice proto zpravidla v době pracovního klidu umožňují konat společné náboženské obřady. Doba konání společných náboženských obřadů se stanovuje ve vnitřním řádu věznice. Se souhlasem příslušného zaměstnance mohou také obřady probíhat i v jinou dobu, zejména s přihlédnutím k časovým možnostem osob pověřených církví. Věznice také informuje vhodným způsobem odsouzené o konání náboženských obřadů, zejména se tak děje u náboženských obřadů konaných při příležitosti náboženských svátků. Účast odsouzených na náboženských obřadech je dobrovolná a žádný odsouzený nemůže být k účasti na těchto obřadech nucen. Na druhé straně věznice neumožní účast na těchto obřadech odsouzeným, kteří jejich průběh hrubě nebo opakovaně narušovali nebo zneužívali účasti na těchto obřadech k činnosti, jež odporuje účelu výkonu trestu.

Výkon duchovní služby se v místech výkonu trestu odnětí svobody umožňuje pouze registrovaným církvím a náboženským společnostem (dle výše uvedeného zák. č. 3/2002 Sb.), dále též jen „církve“. Seznam těchto církví a společností je uveden v příloze 3. Odsouzený může požádat i o umožnění návštěvy církvi pověřené osoby. Jde zejména o případ, kdy příslušná církev je sice řádně registrována, avšak v konkrétní věznici nevykonává duchovní službu. V takovém případě je věznice povinna neprodleně oznámit této církvi žádost odsouzeného a v případě ochoty uskutečnit tuto návštěvu ji povolí. Takové návštěva se přirozeně

nezapočítává do rozsahu návštěv, které je odsouzený oprávněn přijmout v průběhu kalendářního měsíce (viz odd. 2.3).

Církví pověřené osoby, z nichž mnohé jsou v pracovním poměru k věznici, věznice poučí o povinnosti dodržovat právní předpisy pro výkon trestu a zejména je seznámí s vnitřním řádem věznice. Pověřeným osobám, které tyto předpisy porušily, může věznice odeprít výkon duchovní služby ve věznici.

Smyslem poskytování duchovních služeb odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody je zejména podílet se na naplňování účelu trestu. To se provádí zejména:

- a) konáním bohoslužeb pro zájemce z řad odsouzených,
- b) individuálními rozhovory, pastoračními návštěvami a umožněním individuálního přístupu k náboženským úkonům,
- c) vedením studijních hodin k výkladu náboženských textů,
- d) zajišťováním duchovní a náboženské literatury a zpěvníků,
- e) pořádáním přednášek a besed, zejména s etickou tematikou, popř. koncertů hudebních skupin a jednotlivců,
- f) pomocí při přípravě odsouzených k jejich propuštění z výkonu trestu odnětí svobody,
- g) dalšími vhodnými formami přispívajícími k naplnění účelu výkonu trestu.

Uvedený přehled možností představuje ovšem maximální možný rozsah činností církví a náboženských společností na poskytování duchovních služeb. V jednotlivých věznicích je tento rozsah omezen a vhodně upraven podle místních podmínek.

Nelze ovšem nevidět, že řada odsouzených projevuje účelový zájem o účast na duchovních službách se zájmem získat výhody a úlevy, které jim jinak nepřísluší. V takovém případě zpravidla vychovatel ve spolupráci s pověřeným pracovníkem církve tento přístup rychle zjistí a vyvodí z něho potřebné závěry. Na druhé straně jsou však také případy, kdy ve výkonu trestu odnětí svobody dochází i v důsledku účasti na náboženských osobnostech k pozitivním změnám v osobnosti odsouzeného.